

Аналітична записка
Серія «Регіональний розвиток», № 4, 2019

ПЕРШОЧЕРГОВІ ЗАХОДИ ЩОДО УДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТИТУЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СЕКТОРАЛЬНОЇ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

В. В. Романова, к. політ. н, головний консультант відділу
регіональної політики
Національного інституту стратегічних досліджень

В аналітичній записці розглянуто першочергові заходи щодо удосконалення інституційного забезпечення секторальної децентралізації на новому етапі реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади (2019-2020 р.).

Запропоновано нормативно-правові кроки для підвищення спроможності органів місцевого самоврядування (далі – ОМС) об'єднаних територіальних громад (далі - ОТГ) брати на себе відповідальність за управління закладами освіти; залучення органів самоорганізації населення до участі у громадських радах при ОМС, у тому числі організації співвласників багатоквартирних будинків (далі – ОСББ) або асоціації ОСББ; а також належної підготовки до зняття мораторію на продаж землі сільськогосподарського призначення шляхом ухвалення окремого закону щодо передачі державних земельних ділянок сільськогосподарського призначення поза межами населених пунктів до ОТГ.

Висновки та рекомендації

Серед ключових завдань завершального етапу реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні – завершення секторальної децентралізації, наближення послуг до кожного мешканця громади, забезпечення їх якості. Для виконання цього завдання необхідно прискорити реалізацію секторальних реформ, включно з реформами освіти, житлово-комунального господарства та земельної реформи.

Аналіз проблемних ситуацій, що виникали у зазначених сферах на попередньому етапі реформи децентралізації (2014-2018 р.), а також плану дій на новому етапі реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади (2019-2020 р.) дозволяє визначити такі першочергові заходи щодо удосконалення інституційного забезпечення секторальної децентралізації.

Стосовно секторальної децентралізації у сфері освіти:

Верховній Раді України необхідно:

- зобов'язати ОМС ОТГ проводити консультації із громадськістю у формі громадських слухань стосовно підготовки та ухвалення Плану оптимізації мережі освітніх закладів в ОТГ шляхом заміни формулювання у Положенні про освітній округ і опорний заклад освіти, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 19 червня 2019 р. № 532, з «проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи серед громадськості» на формулювання «проведення консультацій із громадськістю у формі громадських слухань».

- внести зміни до ч. 1 ст. 19 Закону України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР «Про місцеве самоврядування в Україні», відповідно до яких представницький орган місцевого самоврядування протягом першої каденції після перших виборів в ОТГ має бути зобов'язаний розробити та ухвалити статут ОТГ, у якому обов'язково визначити порядок організації громадських слухань.

Міністерству розвитку громад та територій України необхідно:

- зобов'язати ОМС ОТГ брати на себе відповідальність за управління закладами освіти на відповідних територіях шляхом внесення у нову редакцію Закону України «Про місцеве самоврядування» від 21.05.1997 № 280/97-РВ таких змін у підпункт 1 пункту «а» статті 32: «до власних (самоврядних) повноважень виконавчих органів рад об'єднаних територіальних громад належать управління закладами освіти, які належать територіальним громадам або передані їм, організація їх матеріально-технічного та фінансового забезпечення»;

- з огляду на очікувану реформу адміністративно-територіального устрою, визначити функції префектів на субрегіональному рівні щодо управління освітньою мережею у новій редакції Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» (від 21.05.1997 № 280/97-РВ), а також у Законі України «Про префектів»;

- рекомендувати органам місцевого самоврядування ОТГ надавати плану оптимізації мережі освітніх закладів статусу нормативно-правового акту шляхом його ухвалення на сесії ради ОТГ.

Стосовно секторальної децентралізації у сфері житлово-комунальних послуг:

Кабінету Міністрів України необхідно:

- передбачити включення органів самоорганізації населення, у тому числі ОСББ або Асоціації ОСББ, до громадських рад при ОМС шляхом внесення таких змін до типового положення про громадську раду при центральному, місцевому органі виконавчої влади, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від

15 жовтня 2004 р. № 1378: у пункті 6 замість «До складу громадської ради включаються представники громадських організацій, професійних спілок та інших об'єднань громадян, органів місцевого самоврядування, засобів масової інформації» вказати «До складу громадської ради включаються представники громадських організацій, професійних спілок та інших об'єднань громадян, органів місцевого самоврядування, *органів самоорганізації населення*, засобів масової інформації»;

- рекомендувати органам місцевого самоврядування ОТГ передбачити ухвалення програм розвитку ОСН (у тому числі ОСББ), зі співфінансуванням заходів програм з видатків бюджетів ОТГ та за участі ОСН.

Міністерству розвитку громад та територій необхідно:

- під час підготовки оголошення про проведення конкурсного відбору інвестиційних програм та проектів регіонального розвитку, що можуть реалізовуватися за рахунок коштів Державного фонду регіонального розвитку у 2020 році, залишити у переліку умов, одній з яких мають відповідати програми і проекти, їх впровадження як проектів співробітництва територіальних громад;

- розробити методичні рекомендації для ОМС ОТГ щодо відображення місцевих програм розвитку підприємств ЖКГ у стратегіях регіонального розвитку до 2027 р.

Стосовно секторальної децентралізації у сфері земельних відносин:

Кабінету Міністрів України необхідно:

- перед зняттям мораторію на продаж землі сільськогосподарського призначення розробити **на основі розпорядження Кабінету Міністрів № 60-р «Про передачу земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної власності у комунальну власність об'єднаних територіальних громад»** та подати до Верховної Ради України **законопроект щодо** передачі державних земельних ділянок сільськогосподарського призначення поза межами населених пунктів до ОТГ;

- підготувати і видати розпорядження щодо уповноваження Держгеокадастру здійснювати інвентаризацію наявних земельних ресурсів, не переданих в користування, у тому числі земель громад, які ще не об'єдналися в ОТГ (без ухвалення рішень щодо звернення до Держгеокадастру із відповідним запитом на сесіях місцевих рад), після чого реєструвати проінвентаризовані ділянки у Державному земельному кадастрі.

Запропоновані рекомендації покликані вирішити основні проблеми впровадження секторальної децентралізації, якими є:

У СЕКТОРАЛЬНІЙ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ У СФЕРІ ОСВІТИ

Незавершеність формування нової системи управління послугами загальної середньої освіти на рівні територіальних громад. На першому етапі реформи децентралізації ОМС ОТГ були уповноважені створювати належні умови для здобуття громадянами повної загальної середньої освіти незалежно від місця проживання. Для забезпечення територіальної доступності освітніх послуг розпочалася оптимізація мереж навчальних закладів, яка має передбачати заснування опорних шкіл та філій опорних шкіл.

Чинне законодавство передбачає, що ОТГ беруть в управління заклади середньої освіти на територіях громад. Для цього ОМС ОТГ мають заснувати органи управління освітою в ОТГ, що отримують відповідні повноваження від районних державних адміністрацій. Темпи ухвалення рішень ОМС ОТГ про відповідальність за управління наданням послугам загальної середньої освіти можна назвати незадовільними. Лише в 9 областях ОТГ повністю взяли в управління заклади освіти.

Спротив з боку мешканців громад, який трапляється під час оптимізації мережі освітніх закладів в ОТГ. Ключова причина – незадовільне залучення мешканців громад до підготовки відповідних рішень. Незважаючи на те, що у 2014 р. Україна ратифікувала Додатковий протокол до Європейської хартії місцевого самоврядування про право участі у справах місцевого органу влади,¹ його положення не відображено повною мірою у нормативно-правових актах, які регулюють децентралізацію у сфері освіти. Відповідно до вітчизняного законодавства, порядок організації громадських слухань, у тому числі щодо питань формування освітньої мережі і ОТГ, повинен визначатися статутом територіальної громади. Водночас наявність статуту не є обов'язковою². Докладну характеристику даної проблематики див. у Додатку А.

У СЕКТОРАЛЬНІЙ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ У СФЕРІ ЖИТЛОВО-КОМУНАЛЬНИХ ПОСЛУГ

Обмеженість інституційних можливостей для подальшого розкриття потенціалу вже створених ОСББ щодо управління житлово-комунальною сферою багатоквартирних будинків. Упродовж першого етапу реформи децентралізації продовжувався розвиток органів самоорганізації населення (далі – ОСН), у тому числі ОСББ. Також було запропоновано новітній інструмент децентралізованої моделі управління спільним майном великої кількості багатоквартирних будинків співвласників у вигляді Асоціації – представницького органу.³ Водночас,

¹ Додатковий протокол до Європейської хартії місцевого самоврядування про право участі у справах місцевого органу влади передбачає «забезпечення створення процедур залучення людей, які можуть включати консультаційні процеси, місцеві референдуми й звернення та, у випадках, коли на території органу місцевого самоврядування є багато жителів та (або) коли орган місцевого самоврядування охоплює великий географічний регіон, заходи із залучення людей на рівні, найближчому до них» (Ст. 2, п. 2).

² Згідно з ч. 1 ст. 19 Закону України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР «Про місцеве самоврядування в Україні», представницький орган місцевого самоврядування може прийняти статут територіальної громади села, селища, міста.

³ Шевченко О., Мар'яновська В., Матійців О., Гурцкая Д. Оптимізація управління житловою нерухомістю (на прикладі створення Асоціації будинків-неюрідичних осіб) . – Київ : НІСД, квітень 2019. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.niss.gov.ua/doslidzhennya/analitichni-materiali/regionalniy->

відповідно до Закону України «Про житлово-комунальні послуги», який вступив в дію з 1 травня 2019 р., виконання функцій управління багатоквартирними будинками у житлово-комунальній сфері відтепер можуть покладатися на управителя багатоквартирного будинку; відповідно, заснування ОСББ стало необов'язковим.

Незадовільна ефективність місцевих програм розвитку житлово-комунального господарства, які приймають ОМС. На першому етапі реформи децентралізації ОМС здобули значні повноваження щодо управління ЖКГ. Зокрема, ОМС ОТГ несуть відповідальність за модернізацію комунальних підприємств та підвищення якості житлово-комунальних послуг. Водночас стан житлово-комунального господарства залишається далеким від задовільного. Для підвищення результативності програм розвитку житлово-комунального господарства доцільно передбачати витрати на реалізацію таких програм під час підготовки стратегій розвитку регіонів на 2021-2027 рр. Враховуючи, що проекти співробітництва територіальних громад є окремим напрямком конкурсу Державного фонду регіонального розвитку, і що одним з найбільш популярних напрямків реалізації спільних проектів територіальних громад за кошти ДФРР є питання ЖКГ, під час підготовки місцевих програм розвитку житлово-комунального господарства доцільно передбачати спільну проектну діяльність сусідніх територіальних громад, готових до співробітництва. Докладну характеристику даної проблематики подано у Додатку Б.

У СЕКТОРАЛЬНІЙ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ У СФЕРІ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН

Регулювання питання передачі державних земельних ділянок сільськогосподарського призначення поза межами населених пунктів до ОТГ розпорядженням Кабінету Міністрів, а не законом. Так, 31 січня 2018 р. Кабінет Міністрів України схвалив розпорядження № 60-р «Про передачу земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної власності у комунальну власність об'єднаних територіальних громад». Подальші рішення Верховної Ради та Кабінету Міністрів України сприяли додатковому збільшенню повноважень ОМС ОТГ щодо управління земельними ресурсами. Станом на 10 жовтня 2019 р. 646 ОТГ отримали у комунальну власність, за даними проекту Децентралізація⁴, 1450,5 тис. га державних земель сільськогосподарського призначення. Перелік ОТГ, які отримали у комунальну власність земельні ділянки сільськогосподарського призначення, містить інформацію про площу переданих земель, що коливається у проміжку від 27,1365 га до 17827,6493 га на одну ОТГ.⁵ Загалом в Україні нараховується 42726,4 га

rosvitok/optimizaciya-upravlinnya-zhitlovoyu

⁴ Моніторинг процесу децентралізації влади та реформування місцевого самоврядування станом на 10.10.2019. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/477/10.10.2019.pdf>

⁵ Перелік ОТГ, які отримали у комунальну власність земельні ділянки сільськогосподарського призначення. – Держгеокадастр. – 25.10.2019. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://land.gov.ua/icat/rozporiadzhennia-zemliamy-silskohospodarskoho-pryznachennia-derzhavnoi-vlasnosti/>

сільськогосподарських земель, що складає 70,8 % до загальної площі території України.⁶

З огляду на підготовку нормативно-правового поля до зняття мораторію на продаж землі сільськогосподарського призначення, загострюється потреба комплексного урегулювання управлінських повноважень ОМС ОТГ щодо розпорядження земельними ресурсами у рамках окремого профільного закону. Без повноцінного законодавчого врегулювання такого значущого питання можуть **виникати** оскарження передачі земель сільськогосподарського призначення у комунальну власність ОТГ у судовому порядку.

Невирішеність питання інвентаризації земельних ресурсів у громадах, які ще не об'єднані в ОТГ. В умовах підготовки до зняття мораторію на продаж землі сільськогосподарського призначення всі наявні в Україні земельні ресурси потребують оперативної та належної інвентаризації й нормативно-грошової оцінки, включно із землями громад, які ще не сформували ОТГ. За офіційними даними Держгеокадастру, приблизно 1,5 млн га земель за межами населених пунктів не внесено до автоматизованої системи Державного земельного кадастру⁷ (Додаток В).

⁶ Земельний фонд України станом на 1 січня 2016 року та динаміка його змін у порівнянні з даними на 1 січня 2015 року. – Держгеокадастр. – 13.05.2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://land.gov.ua/info/zemelnyi-fond-ukrainy-standom-na-1-sichnia-2016-roku-ta-dynamika-yoho-zmin-u-porivnianni-z-danymy-na-1-sichnia-2015-roku/>

⁷ Розрахунок площ територій за межами населених пунктів, які не внесені в автоматизовану систему Державного земельного кадастру. – Держгеокадастр. – 11.10.2019. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://land.gov.ua/info/rozrakhunok-ploshch-terytorii-za-mezhamy-naselenykh-punktiv-iaki-ne-vneseni-v-avtomatyzovanu-systemu-derzhavnoho-zemelnoho-kadastru/>

Додаток А

Характеристика процесу секторальної децентралізації у сфері освіти.

Перший етап реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади передбачив реорганізацію управлінських повноважень у сфері загальної середньої освіти (формування та управління спроможною освітньою мережею) з районного рівня на рівень ОТГ.⁸ Так, ОМС ОТГ здобули право формувати спроможну освітню мережу відповідно до державних стандартів та освітніх потреб та здійснювати відповідні управлінські функції. Згідно з підпунктом 1 пункту «а» статті 32 Закону України «Про місцеве самоврядування» від 21.05.1997 № 280/97-РВ, до власних (самоврядних) повноважень виконавчих органів сільських, селищних, міських рад належить управління закладами освіти, які належать територіальним громадам (ТГ) або передані їм, організація їх матеріально-технічного та фінансового забезпечення. Шляхом надання освітньої субвенції з державного місцевого бюджету держава делегувала ОМС повноваження забезпечувати доступність та якість відповідних освітніх послуг шляхом заснування опорних шкіл та філій опорних шкіл має відбуватися із врахуванням необхідності підвезення учнів. Так, відповідно до Закону України «Про освіту» (2017 р.), осіб, які здобувають повну загальну середню освіту, проживають у сільській місцевості і потребують підвезення до закладу освіти і у зворотному напрямку, забезпечують таким підвезенням за кошти місцевих бюджетів (п. 4 ст. 13). Органи місцевого самоврядування (районні, міські ради та ради об'єднаних територіальних громад) забезпечують та фінансують підвезення до закладів початкової та базової середньої освіти і у зворотному напрямку (ст. 66).

Водночас перший етап реформи децентралізації не дозволив повною мірою досягти мети забезпечення громадян якісними та доступними освітніми послугами незалежно від місця проживання. Однією з ключових причин є незавершеність процесу формування ОТГ, внаслідок чого менше половини зі сформованих опорних шкіл та філій опорних шкіл знаходяться в ОТГ, а у територіальних громадах, які ще не об'єдналися в ОТГ, адміністрування та організацію освітньої мережі реалізують відділи освіти районних державних адміністрацій. Не менш значущою причиною є обмежені можливості залучення мешканців громад до підготовки рішень щодо формування спроможної освітньої мережі в ОТГ шляхом заснування опорних шкіл та філій опорних шкіл, що може передбачати оптимізацію освітньої інфраструктури. Факти оптимізації освітньої інфраструктури можуть провокувати активний спротив мешканців громад.⁹ Відповідно до Положення про освітній округ і опорний заклад освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 19 червня 2019 р. № 532, засновник опорного закладу освіти та його філій для прийняття рішення про їх утворення має

⁸ Джерело: Огляд законодавства у сфері освіти щодо повноважень й обов'язків органів місцевого самоврядування [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/182/%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0.pdf>

⁹ Аналітичний звіт за підсумками міжрегіонального дослідження участі громадськості у процесах об'єднання та розвитку об'єднаних територіальних громад / за ред. Крупник А. С. – Одеса. – 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://samoorg.com.ua/wp-content/uploads/2016/11/Analitichniy-zvit-povnyi.pdf>

організувати проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи серед громадськості щодо їх утворення. Однак практика подібної інформаційно-роз'яснювальної роботи не обов'язково приводить до залучення мешканців громад до підготовки рішень щодо оптимізації мережі освітніх закладів. Без визначеного порядку організації громадських слухань під час підготовки та ухвалення рішення щодо заснування опорних шкіл та філій опорних шкіл можливості залучення мешканців громад до процесу формування спроможної освітньої мережі в ОТГ залишаються обмеженими.

Додаток Б

Характеристика процесу секторальної децентралізації у сфері житлово-комунальних послуг.

На першому етапі реформи децентралізації було ухвалено Закон України «Про особливості здійснення права власності у багатоквартирному будинку» від 2015 р., який був покликаний спростити доступ власників квартир до участі у прийнятті рішень з питань управління багатоквартирним будинком. Це й стало продовженням вектору щодо залучення органів самоорганізації населення до управління житлово-комунальною сферою. Органи самоорганізації населення (ОСН) – представницькі органи, що створюються жителями, які проживають на законних підставах на території села, селища, міста або їх частин, для вирішення окремих питань місцевого значення. Правовий статус ОСН передбачений ст.14 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» та Законом України «Про органи самоорганізації населення». Різновидом ОСН називають організації співвласників багатоквартирних будинків (ОСББ). Відповідно до Закону України «Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку» від 2002 р., ОСББ мають визначені права та обов'язки щодо спільного утримання багатоквартирного будинку. Також у зазначеному законі визначено інституційно-правові засади створення, функціонування, реорганізації та ліквідації об'єднань власників жилих і нежилых приміщень багатоквартирного будинку, захисту їхніх прав та виконання обов'язків щодо спільного утримання багатоквартирного будинку. Водночас на першому етапі реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади було ухвалено Закон України «Про житлово-комунальні послуги» від 2017 р., який вступив в дію з 1 травня 2019 р., відповідно до якого заснування ОСББ стало обов'язковим для виконання функцій управління багатоквартирними будинками у житлово-комунальній сфері.

Також на першому етапі реформи децентралізації було розширено повноваження ОМС щодо управління ЖКГ. Згідно статті 7 ухваленого у 2017 р. Закону України «Про житлово-комунальні послуги», до повноважень органів місцевого самоврядування у сфері житлово-комунальних послуг належить у т.ч. затвердження та реалізація місцевих програм у сфері житлово-комунального господарства, участь у розробленні та реалізації відповідних державних і регіональних програм; управління об'єктами у сфері житлово-комунальних послуг, що перебувають у комунальній власності відповідних територіальних громад, забезпечення їх належного утримання та ефективної експлуатації; забезпечення населення житлово-комунальними послугами необхідних рівня та якості; здійснення контролю за дотриманням законодавства щодо захисту прав споживачів у сфері житлово-комунальних послуг; проведення моніторингу виконання місцевих програм розвитку житлово-комунального господарства. Однак стан житлово-комунального господарства продовжують характеризувати як незадовільний¹⁰.

¹⁰ Куц Я. В. Державне управління у сфері надання житлово-комунальних послуг: аспекти теорії і практики / Я. В. Куц. // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2017. - №7. [Електронний ресурс]. – Режим

Додаток В

Характеристика процесу секторальної децентралізації у сфері земельних відносин.

На першому етапі реформи децентралізації було розширено ресурсну базу та повноваження ОТГ у частині управління земельними ресурсами, зокрема:

31 січня 2018 р. Кабінет Міністрів України схвалив розпорядження № 60-р «Про передачу земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної власності у комунальну власність об'єднаних територіальних громад»;

10 липня 2018 р. було ухвалено Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вирішення питання колективної власності на землю, удосконалення правил землекористування у масивах земель сільськогосподарського призначення, запобігання рейдерству та стимулювання зрошення в Україні», який передає до ОМС ОТГ повноваження районних державних адміністрацій та районних рад у сфері управління земельними ресурсами;

19 червня 2019 р. Кабінет Міністрів України схвалив змін до постанови Кабінету Міністрів України від 19 квітня 1993 р. № 284 «Про Порядок визначення та відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам», що передбачають розширення повноваження сільських, селищних, міських рад в частині контролю за дотриманням земельного і податкового законодавства та охороною земель, вчасного реагування на порушення і можливості стягнення збитків як недоотриманого доходу від плати на землю.

Як зазначено у розпорядженні Кабінету Міністрів України № 60-р «Про передачу земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної власності у комунальну власність об'єднаних територіальних громад», процедура передачі земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної власності у комунальну власність ОТГ проводиться за рахунок Державного бюджету і має заявницький характер. Так, рада ОТГ на своїй сесії має ухвалити рішення про звернення із клопотанням до відповідного обласного управління Держгеокадастру. На наступному етапі відбувається інвентаризація земель ОТГ, які до цього не були передані в користування. Після цього проходить реєстрація проінвентаризованих ділянок у Державному земельному кадастрі. На завершальній стадії процедури земельні ділянки реєструються як комунальна власність ОТГ на підставі наказу керівника Держгеокадастру відповідної області.

Відповідно до змісту розпорядження Кабінету Міністрів № 60-р «Про передачу земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної власності у комунальну власність об'єднаних територіальних громад», ОМС громад, які ще не об'єднані в ОТГ, не мають права на отримання землі у комунальну власність.

Новий етап реформи децентралізації супроводжувався ініціативою Президента України щодо закладення правових передумов для формування ринку

землі сільськогосподарського призначення в Україні, яку було озвучено 2 вересня 2019 р.. Відповідний закон про ринок землі сільськогосподарського призначення має бути ухвалений до 1 грудня 2019 р.; до 1 січня 2021 р. – у Державному земельному кадастрі має міститися 100 % інформації про земельні ділянки.¹¹ Станом на жовтень 2019 р. такий закон не ухвалено. Одним з ключових відповідних законопроектів називають «Проект Закону про внесення змін до Земельного кодексу України та інших законодавчих актів щодо удосконалення системи управління та дерегуляції у сфері земельних відносин» № 2194 від 01.10.2019.

¹¹ Президент доручив внести протягом двох тижнів до парламенту проект держбюджету на 2020 рік, почати масштабну приватизацію та запровадити ринок землі / Офіційне інтернет-представництво Президента України. - 2 вересня 2019 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.president.gov.ua/news/prezident-doruchiv-vnesti-protyagom-dvoh-tizhniv-do-parlamen-57101>